

A NÉMET KATOLICIZMUS HELYZETE 1937-BEN¹

KARÁCSONY VIGILIÁJÁN XI. Pius pápa a konzisztórium teremben a német katolicizmus helyzetéről mondott beszédében ezeket a kijelentéseket tette: „Németországban vallásüldözés van. Régóta mondják és hirdetik, hogy nincs, mi pedig tudjuk, hogy van... Fájdalmas — kimondjuk —, hogy olyan üldözés folyik, amelynél nem hiányzik és úgy látszik nem fog hiányozni a kegyetlen erőszak, sem a hamisságnak és hazugságnak sok cselvetése és csalárdsága... Senki sem kételkedhetik abban, hogy ilyen súlyos dologról nyilatkozva, amely annyira közelről érinti felelősségünket, Krisztus földi helytartója nincs helyesen tájékozódva és mást mond, mint ami valójában van.“ XI. Pius e szavaival újat nem mondott tavaszi körlevelével szemben és így a mostani megállapítása arról tesz tanuságot, hogy a német katolicizmus súlyos helyzetében a tavaszi körlevél óta javulás nem történt, ellenkezőleg az ú. n. „pozitív“ kereszténység álarca alatt a nyílt és titkos harc tovább folytatódott a kinyilatkoztatott kereszténység mindkét formájával szemben. A német katolicizmusnak 1937. évi helyzetére jellemző események időrendben és logikusan is a következőképpen csoportosíthatók: 1. a hitvallásos iskolák megszüntetése; 2. a pápai körlevél; 3. az erkölcsi pörök; 4. a nemzeti vallás megvalósítása felé mutató tények és kijelentések.

A HITVALLÁSOS ISKOLÁK MEGSZÜNTETÉSE alkotta 1937 januárjában a nemzeti szocialista kormány kifejezett törekvésének tárgyát.

Az iskolaharc logikus folytatása volt az 1936 végén hozott Hitler-Jugend-törvénynek, amely az állami ifjúsági szervezetbe a belépést általánosan kötelezővé tette. A Hitler-Jugend-törvény és az iskolaharc célja az ifjúság kivonása az egyházi nevelés befolyása alól.

Mivel a kettős tagság, tehát H.-J.-be és valamely katolikus egyesületbe való tartozás, a H.-J.-törvény szerint nem lehetséges, így a katolikus ifjúsági egyesületek sorsa a lassú sorvadás.

A hitvallásos iskolák fokozatos megszüntetésére az elmúlt években céltudatosan törekedett a kormány, 1937 januárjától kezdve azonban

¹ Lásd a német katolicizmusról szóló korábbi referátumokat: Kühár Flóris: Egyház és állam közti kérdések Németországban (IV. kötet, 23 lap.) Kónig Antal: A német katolikusok és a nemzeti szocializmus (XV. kötet, 124 lap.) Szekfű Ignác: Totális állam és kapitalizmus (XX. kötet, 28 lap.) A szerk.

sürgetőbben és erélyesen lépett fel. A közösségi iskolák javára végrehajtott „önkéntes“ leszavazások és „önkéntes“ beiratkozások módszere sikerrel is járt, úgyhogy a jelenben tulajdonképpen csak Németország nyugati részében állnak még fenn a katolikus hitvallásos iskolák, de 1937 második felében már ez a terület is hadszíntér lett, novemberben bezárták a trieri katolikus és protestáns hitvallásos iskolákat.

München, Felső-Bajorország, Pfalz, Württemberg és a Saarvidék hitvallásos iskolái egymásután tűntek el 1936—37-ben. Legerősebb volt a küzdelem Münchenben, ahol Faulhaber bíboros évekig állta a harcot a hivatalos személyektől vezetett propagandával szemben.

Hogy miért ragaszkodott a katolikus egyház oly elszánt kitarással a hitvallásos iskolákhoz, arról Faulhabernek június 13-án Truntenhausenben a katolikus szülők zarándoklatán mondott szentbeszéde ad drámai felvilágosítást. Ez a beszéd két nappal a Felső-Bajorországban végrehajtott „önkéntes szavazás“ után hangzott el, amely alkalommal 1066 hitvallásos iskola tűnt el. (Mindaddig Felső-Bajorországban csak 100 közösségi iskola volt.)

„1937 június 11-én Felső-Bajorországban München kivételével a pártalakulatok segítségével megszerezték a szülők szavazatát a közösségi iskolákhoz . . . A birodalmi konkordátum 1933 júniusában a Szentatyának biztosította az eddigi hitvallásos iskolák fennmaradását és újak felállítási jogát . . . Ameddig még német szerződésűség, ameddig német aláírás és német becsületszó még valamit ér, addig a katolikus szülőknek a német birodalomban joguk van a hitvallásos iskolákhoz . . .

Katolikus Szülők! Szóban és írásban tájékozódjék el a jelszót: Egy Vezér, egy nép, egy iskola! — „Egy Vezér és egy nép“, mint a népközösség maga fenséges cél. Ha azonban ebből valaki a közösségi iskola gondolatát akarja levezetni, akkor ugyanolyan indokolással az egységes német egyházat is követelheti. Mi nem állítjuk, hogy a közösségi iskola szövegírói valamennyien tudatosan utat készíteni akartak a német közösségi egyháznak. De senki sem tagadhatja, hogy a nép között erősen dolgoznak már ebben az irányban: Egy Vezér, egy nép, egy iskola, egy hit!

Minden hangnemből biztosítják ugyan, hogy a közösségi iskolában is meglesz a hitoktatás, mint eddig ugyanolyan óraszámú, ugyanazoktól a hitoktatóktól előadva, hitvallások szerint elkülönítve. Azonban én nagy kérdőjelet teszok a mögé az állítás mögé, hogy a hitoktatás a közösségi iskolákban is épúgy meglesz, „mint eddig“ volt. Eddig a hitvallásos iskolában a tanító ugyanazon hitú volt, mint az iskolásgyermekek. A közösségi iskolában lehet más hitú is, lehet némethitú is, lehet pogány is, a bibliai történeteket nevenségesekké teheti, Krisztus Urunkat, a mi Megváltónkat gyalázzhatja, ahogy az hétről-hétre a német újságokban történik. Az Evangéliumot kisebb értékűnek nyilváníthatja ki a német mult hőstörténeteivel összehasonlítva, a kereszténységet a német nép szerencsétlenségének és elfajulásának tüntetheti fel . . . Az ily tanítás többé már mégsem az a hitoktatás, „mint amely eddig“ volt. Az ilyen nevelés a gyermek lelkében meghasonlást idéz elő.“

Faulhaber aggodalma még 1937-ben beigazolódoott. Gróf Preysing, Berlin püspöke októberi pásztorlevelében szomorúan közölte, hogy püspöksége területén a papságnak a jövőben nem lesz többé lehetséges „csekély kivételtől eltekintve“ az iskolákban a hitoktatás végzése. A rothenburgi püspök, a kölni és münsteri érsekek hasonlóképpen jelentették novemberi ill. decemberi pásztorlevelükben, hogy a kiadott állami rendelet következtében az elemi iskolában ezentúl papok nem taníthatják a hittant, hanem csak tanítók. A berlini püspök megállapítja, hogy „ezzel beteljesedett ez a jelszó: ki az iskolából

a papokkal!" Preysing szerint ez az intézkedés azonban csak kezdetnek nevezhető. Hogy milyen lesz a folytatás, arra nézve Tübingia kultuszminiszterének októberben közzétett hitoktatási tanterve nyújt fogalmat.

Az Osservatore Romano október 6-án közölte az új tantervet. E szerint 1. A tananyag kiválasztása és a hitoktatás módszere olyan legyen, hogy kidomborítsa a kereszténység férfias és harcias jellegét . . . 5. A hitoktatásnak mindig összhangban kell lennie a német esztendő kalendáriumával. Ezek a rendelkezések az elemi iskolákra vonatkoznak. A közép- és felsőbb iskolák számára elrendelte Tübingia kultuszminisztere, hogy ezentúl el kell hagyni az egész Ószövetséget és az ószövetségi témákat. Jézus Krisztust úgy kell leírni, mint antiszemitát. Az elemi iskolák ötödik osztályának tananyaga ezentúl: „Jézus harca a zsidó egoizmus ellen“. A hatodik osztály tananyaga pedig: „Jézus harca a judaizmus ellen és a farizeusok meg a papok által képviselt klerikalizmus ellen.“

Aki csak kicsit is ismeri Rosenberg „pozitív“ kereszténységét, azonnal láthatja a megegyezést Rosenberg elgondolásai és Tübingia új hitoktatási tanterve között. Rosenberg elveti az Ószövetséget, a kereszténységből csupán a „hősi“ Jézust tartja meg, aki szerinte erősegyéniségű árja volt és mint ilyen engesztelhetetlen ellentétben állott a zsidósággal; „a bennünk levő Isten-ország“ hirdetésével az árja panteizmust hirdette, az „istenivel“ való egygyélevést. Hauer tübingai professzor, a Deutsche Glaubensbewegung megalapítója, reménytelen kísérletnek tartja Jézus átfestését árává; a németek hite szerinte csak a Jézus nélküli panteista „német hit“ lehet.

A fejlődés útja tehát világos. Félmegoldások nem elégíthetik ki azokat, akik a Ludendorff-házaspár főművének címében: „Erlösung von Jesu Christo“ a németeknek Jézus Krisztustól való megszabadítását kívánják!

A hitvallásos iskolák fokozatos megszüntetése kézzelfogható megsértése a konkordátumnak. Az események összefüggése azt mutatja, hogy ez volt közelebbi indítóoka a pápai körlevélnek.

A pápai körlevél március 14-én kelt. Kezdőszava: „Mit brennender Sorge.“ Virágvasárnap, március 21-én meglepetésszerűen olvasták fel a német templomokban. A nagyhét komor gyásza illő háttér volt a körlevél jelentőségének: a világegyház hívei gyászolták az egyházban továbbélő Krisztus szenvedését.

Különös megfontolást érdemelnek a körlevél szavai, mert a pápa évekig várt állásfoglalásával. Várakozását az a megfontolás vezette, „hogy a konkollyal együtt ki ne tépjük a tiszta búzát, továbbá az a szándék . . . , hogy mások hűségét a megkötött szerződéshez addig végleg meg ne tagadjuk, amíg a valóság kérlelhetetlen ereje . . . az egyház ellen intézett támadást“ fel nem fedi.

A körlevél sorra veszi az egyháznak a konkordátum által biztosított jogait és az ellenük elkövetett sérelmeket.

A hit szabad megvallása és szabad gyakorlása. „A ti országokban egyre erősödő kórusban hallatszanak hangok, amelyek az egyházból való kilépésre csábítanak . . . A katolikusok, különösen a katolikus tisztviselők egyes osztályainak hithűségét leplezett és nyílt kényszerrendszabályokkal, fenyegetésekkel, gazdasági, előmeneteli, polgárjogi és egyéb természetű hátrányok kilátásba helyezésével nyomás alá veszik.“

A hitvallásos iskolák és a hitoktatás. „Krisztus egyházának nem akkor kell kezdeni a bánkódást és panaszkodást, amikor már az oltárokat ledöntik . . . Amikor megkísérlik a gyermeklelkeknek a keresztiségben

megszentelt szentélyét krisztusellenes neveléssel megszentelteteni és az ilyen élő templomokból a krisztushit örökmécsér eltávolítani és helyébe valami póthitnek lidércét tenni . . . akkor a lelki templom meggyalázása már közel van . . . A hitoktatásnak, azaz illetéktelenek felügyelete alatt álló és megbénított hitoktatásnak megmaradása olyan iskola keretében, ahol más világnézeti tantárgyak előadói tervszerűen és gyűlölettel a vallás ellen dolgoznak, nem lehet elégséges alap ahhoz, hogy hívő keresztények önként helyeseljének ilyen vallásromboló iskolát. Jól tudjuk, Kedves Keresztény Szülők, hogy nálatok ilyen önkéntes beleegyezésről szó sem lehet. A szabad és titkos szavazás hatalmas megnyilatkozás volna a hitvallásos iskola mellett.“

A katolikus egyesületek. „A konkordátumban biztosított egyházi egyesülethez való tartozás miatt „sok katolikus ifjút‘ megkárosítanak a kenyérkeresetben és a társadalmi életben.“

A hit eredményes hirdetéséhez szükséges az egyház szolgálainak erkölcsi tekintélye. Ennek aláadására irányuló aknamunkáról a következőképpen emlékezik meg a körlevél: „Az emberek által működő egyház isteni küldetésére — fájdalom — homályt boríthat az emberi, sőt nagyon is emberi gyarlóság, amely időnkint mint a konkoly fölburjánzik az Isten országának búzája közt . . . De aki a feltétlenül elítélendő visszasságokon kívül . . . szándékosan elhallgatja az egyház tagjainál tapasztalható komoly erényesség . . . megszámlálhatatlan kincseit, az sajnálatos vakságról és igazságtalanságról tesz tanúságot. S ha ezeken kívül még nyilvánvaló, hogy a szigorú mértéket, amelyet a gyűlölt egyházra alkalmaz, azonnal elejti, amikor más emberi közösségekről van szó, amelyek az ő érzésvilágához és érdekköréhez közel vannak, akkor az állítólag megsértett kényes erkölcsi érzékével tulajdonképpen azok közé valóan bizonyul, akik az Üdvözítő szava szerint a felebarát szemében látott szálkától a saját szemükben nem veszik észre a gerendát . . . Nem becsületes azoknak a szándéka, akik az egyházban megnyilvánuló emberi gyarlóságok felhánytorgatásával hivatásszerűen foglalkoznak.“ A papság erkölcsi megítélésének tekintetében. „Későbbi nyugodtabb idők kétségtelenül több igazságot tanúsítanak, mint a zűrzavaros jelenkor.“

A konkordátum a bekövetkezett jogsértések miatt szinte értéktelenné vált, ennek ellenére „még most is azt tanácsolja aggódó atyai szívünk, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül a szerződéses hűséghez való visszatérés még fennálló, akármilyen csekély valószínűségét.“

A körlevél jelentősége elsősorban abban áll, hogy tisztázta a felelősség kérdését a konkordátum megszegésére vonatkozólag, bár a körlevél szövege meg sem említi sem Hitler nevét, sem a pártét: „A közelmúlt esztendőök szemléltetően tisztázták a felelősség kérdését. Leleplezik a fondorlatokat, amelyeknek kezdettől fogva nincs más céljuk, mint az egyház elpusztítása.“

A körlevél nagyjelentőségű még azért is, mert rávilágított az újpogány mozgalmak támogatásáért járó felelősségre is és ezzel eloszlattott sok téves felfogást. E tekintetben nálunk, Magyarországon is üdvös volt a pápai szó. Az újpogányság lármás propagandáját nem lehet többé csak a felelőtlen elemek számlájára írni. Világos szavakkal elhangzott ugyanis Krisztus helytartójának állásfoglalása „a folyton támadó és befolyásos helyekről — sajnos — sokféle módon támogatott újpogányság ellen“.

A körlevél szerte a világon nagy hatást ért el nemcsak a katolikus egyház hívei között, hanem a hívő protestánsok körében is. Bátortírást adott és állhatatosságot sugallt a lelkekbe.

Az ellenfél támadó kedvét azonban a körlevél nem csökkentette, hanem még csak fokozta; a kibékülés felé legalább az eddigi látszat

szerint nem tudott biztató eredményt elérni. A szembenálló frontok tisztázásával azonban beláthatatlanul sokat használt a katolikus ügynek.

A körlevél nyitva hagyta az utat a további diplomáciai tárgyalásokra, amelyeknek célja lenne a konkordátumban biztosított jogok visszaszerzése. A körlevél után ugyanis a diplomáciai kapcsolat megszakítása nem következett be. A birodalmi kormány a Szentszékkal fennálló feszült viszonya ellenére is óvakodott ettől a lépéstől. A berlini nuncius is megmaradt állomáshelyén. A körlevél kihirdetését követő feszültség ellenére a konkordátum felmondására sem került sor, bár erre vonatkozólag a német lapokban jelentek meg utalások.

A körlevél diplomáciai előzményei közt meg kell említeni a német püspöki karnak és a vatikáni diplomáciának szakadatlan fáradozását 1936-ban *modus vivendi* megteremtésén. Az újpogány propaganda azonban egyre jobban átítatta a párt szellemét, majd megindultak 1936 tavaszán a papság erkölcsi hírnevének megsemmisítésére irányuló pörök, velük párhuzamosan pedig megkezdődött a hitvallásos iskolák fokozatos megszüntetése. A püspökök a híressé vált 1936-os fuldai közös pásztorlevelükben a legvégső határig mentek el az engedékenységből és a békülékeny szellem megmutatásában azzal, hogy a hatalom birtokosainak felajánlották együttműködésüket a kommunizmus elleni küzdelemre. A püspöki kar körlevelére adott válasz az egyház ellen folytatott harc még erősebb felszítása volt. A Vatikán végül is szükségesnek látta, hogy az egész világ előtt a tavaszi pápai körlevélben felfedje a nemzeti szocializmus harcmodorát.

A pápai körlevélre a kormány „panaszjegyzékkel“ válaszolt, amely a Vatikánt azzal vádolta meg, hogy „németellenes világfront felállításán dolgozik“. A nemsokára bekövetkezett kibékülés Hitler és Ludendorff között, továbbá a Ludendorff-ház vallási mozgalmanak egyenjogúsítása éppoly jellemző volt, mint az a mód, ahogy Rossaint káplán és társai ellen kommunista szervezkedés vádjával eljárak (11 évi fegyház!). Hitler beszéde május 1-én megismételte a nemzeti szocializmusnak azt az igényét, hogy az egyház a Harmadik Birodalomban a nemzeti szocializmus totális uralmának joghatósága alatt áll és szigorúan csak belső egyházi tevékenységre szoríthatja ténykedését. Majd Hitler tárgyalása az osnabrücker püspökkel és a berlini pápai nunciusnak eredménytelen diplomáciai demarsa mindkét részről nyilvánvalóvá tették a megegyezés lehetetlenségét. A német tiltakozó jegyzékre adott pápai válaszigazgató után egyelőre kilátástalanná vált a *modus vivendi*-ért folytatott tárgyalások újrafelvétele.

Az egyházügyi miniszter megtiltotta a körlevél kinyomtatását és terjesztését az összes püspökökhöz március 23-án küldött rendelkezésében ezzel az indokollással: „A pápai körlevél... súlyos támadásokat tartalmaz a német állami élet java és érdeke ellen.“ A miniszteri rendelet következtében a rendőrség azonnal lefoglalta a már kinyomtatott körlevél-példányokat. A sokszorosítást végző nyomdavállalatokat pedig — az egész Németország területén számszerint tizenkettőt — bezárták, vagyonukat elkobozták.

A fuldai püspöki konferencia elnöke, Bertram boroszlói bíboros a német püspöki kar nevében április 27-én válaszolt az egyházügyi miniszternek: „Ha valami az állam életének javára és érdekére káros, akkor az a tény bizonyosan, hogy a kereszténység ellen Németországban meg-

szakítás nélkül folyó harcot most már évek óta eltűrik, sőt a hivatalos cáfolatokra ügyet sem vetve, mértékadó körök szemmeláthatólag pártólólalag elősegítik.“

AZ ERKÖLCSI PÖRÖK MEGINDÍTÁSA volt a tulajdonképpeni felelet a pápai körlevélre és ez egyben hatásos fegyverül is szolgált az iskolaharc folytatására.

A pápai körlevél kihirdetése után lázas munkába kezdett a propagandaminisztérium. Az újságok erkölcsellenes bűnökkel vádolták a papságot. A propaganda-gépezet működése megindult eddigi arányait messze felülmúló módon. Cikkek, gúnyversek és karikaturák özöne árasztotta el a német társadalmat.

Az erkölcsi pörök kínos feltűnést keltettek külföldön is. Mundelein chikagói bíboros (német ember, a háborúutáni éhező Németország nagy jótévője, amerikai segélyakció megszervezője) szükségesnek látta, hogy a papság szokásos negyedévi konferenciáján május 18-án 500 papja előtt a német helyzetről felvilágosító beszédet mondjon :

„Az erkölcsi pörök újrafelvételének közvetlen indító oka az iskolákért folyó harc volt. A kormány egy évvel ezelőtt a katolikus klérusnak ízelítőt adott az erkölcsi pörök ártalmas következményeiből, de az olimpiai játékok előtt beszüntette a pöröket. 1936 őszén és telén azonban a kormány e Damokles-karddal továbbfolytatta a katolicizmus két fontos bástyája ellen a támadást — a hitvallásos iskolák és a katolikus ifjúsági szervezetek ellen.“

„A hitvallásos iskolákat elnyomták a „legtöbb helyen“. A klérus mitsem törődve a Damokles-karddal, támadásba kezdett. Az iskolai szavazatokat csalásnak minősítette . . . Minden hónapban püspöki körlevelek jelentek meg, amelyek tiltakoztak a konkordátumnak az iskolaharc által üzött megsértése ellen. Végül jött virágvasárnapon a pápai körlevél . . . Erre a kormány az összes erkölcsi pöröket egyidőben a bíróság e.é vitte és működésbe hozta félelmetes propagandamasináját, hogy általa a pörök a lehető legnagyobb mértékben a nyilvánosság elé kerüljenek . . .

Kétmillió katolikus iskolásgyermek nevelése alkotja a jelenben a küzdelem tárgyát . . . A sajtó nem titkolja el a kormánynak azt a reményét, hogy a pörök a katolikus nevelés iránt jelentősen meg fogják ingatni a közvélemény bizalmát. Az egyház helyzete sohse volt oly védtelen Németországban, mint ma . . .“

Mundelein beszéde, amelyet Amerika többi püspökeinek, a svájci püspöki karnak, majd Innitzer bécsi bíborosnak egyetértő nyilatkozata kísért, kedvező alkalmul szolgált Göbbelsnek a Deutschland-csarnokban május 28-án elmondott beszédéhez. Az összes leadó-állomások közvetítették a beszédet. Külföldi hallgatók is figyeltek rá. Göbbels utánozhatatlan ügyességgel, nagy színpadi rendezésben kijelentette, hogy a papság vétségei nem egyes sajnálatos jelenségek, hanem általános erkölcsi romlás tünetei „oly megdöbbentő és fel-lázító fokban, amelyhez hasonlót a népek kultúrtörténetében alig lehet találni“. A továbbiakban felemlítette Göbbels, hogy a nemzeti szocialista párt dicséretes példaadással tisztította meg sorait, amidőn a vezetőség 1934 június 30-án „minden tétovázás nélkül“ („kurzer Hand“) 60 párttagot az erkölcsellenes bűnért agyonlövetett és ezáltal a pártból kiirtotta ezt a bűnt.

Ez utóbbi kijelentés valótlansága nyilvánvaló : 1. Röhm, Heines, Heydebreck és társainak kivégzése pártpolitikai és nem erkölcsi okokból történt. A párt ugyanis évekig tűrte Röhmék erkölcstelen üzelmait,

sőt Röhms Hitler legjobb barátai közé tartozott. Kivégzésük csak azért és csak akkor történt meg, amidőn a párt belső egységének megbontása miatt politikailag váltak veszedelmesekké az államéletre ; 2. az 1934 június 30-án kivégzettek között másrésztől nagyon soknak semmi köze sem volt Röhms erkölcsi eltévelyedéseikhez (Schleicher, Klausener stb.).

Göbbels vádjának megcáfolására június 13-án a német püspöki kar közös nyilatkozatot olvastatott fel a szószékeken : „21.461 világi pap közül 49 ellen indult eljárás. Elítéltek 21-et, 28 eljárás még folyamatban van. 4.174 szerzetespap közül 9-et helyeztek vád alá, elítéltek 1-et, 8 pörben még nem történt döntés. A 25.635 főnyi létszámból 58 ellen indult eljárás. E szám még negyedszázalék sincs, tehát 500 papra kb. egy pörös eljárás esik“.

A közölt adatokban jelentős változás egészen év végéig nem történt. Kerrl kultuszminiszter hageni beszédének (dec. 2) szavai szerint 45 papot ítélték el eddig, 93 ellen folyik eljárás és 29-et felmentettek ! Az erkölcsi pörök folyamata minden szomorú és fájó volta ellenére is tartalmaz vigasztaló vonást : ha az egyház elkecseregett ellenségei minden erejüket megfeszítve és minden rendelkezésükre álló eszközzel is csak ennyi ítéletet tudnak összehozni, akkor az egész hajsza végeredményben nagy apológia a katolikus papság erkölcsi színvonala javára.

NEMZETI VALLÁS MEGVALÓSÍTÁSA felé mutató jelenségek bőven akadtak 1937-ben ; és pedig nem hirtelen kirobbanások, hanem az évekre kitervezett taktika megfontolt sakkhúzásai.

A nemzeti szocializmus mint világnézet totalitás-igénnyel lép fel, az egész embert akarja magának. Ezért a teljes uralom igénye kiterjed az összes egyéni és társadalmi életmegnyilvánulások területére, az egész kultúrára, az ifjúság nevelésére, tudományra, sőt a nemzet erkölcsi felfogásának irányítására is. A teljes uralom igényéből következik, hogy a társadalom legfőbb mozgóerőinek egyikét, a vallást sem hagyja a nemzeti szocializmus figyelmen kívül.

Hitler ugyan nem beszél könyvében a nemzeti egyház felállításáról, sőt a nemzeti vallás megalkotását egyenesen elutasítja : „A politikai vezér számára ugyanis — mondja Hitler könyve 127. oldalán — népének vallási tanai és intézményei érinthetetlenek legyenek.“ Azonban Hitler könyve nem egyenlő a nemzeti szocializmussal ! Hitler mellett Rosenberget is nagyon számításba kell venni, akinek befolyása a párt világnézeti felfogásának irányításában egyre jobban szembetűnő. Rosenberg a nemzeti szocialista világnézet lényegéből levonja a logikus következtetést a német nemzeti egyház felállítására. Nem törekszik a katolikus és protestáns istentiszteleti formák eltörlésére, hanem csak az eddigi „negatív“ kereszténységnek az általa konstruált „pozitív“ kereszténység szellemében történő átalakítására. Így a katolikus és protestáns milliók részei lennének majd a nemzeti egyháznak, amelybe beletartozhatnának azok a nemzetiszínű panteisták is, akik „az eckeharti lelkiesség jegyében összetalálkoznak“ („Mythus“ 610). A nemzeti egyház lényegét „a néplélek mítosza és a becsület fogalma alkotja“.

Rosenberg módszere a kereszténységre sokkalta veszélyesebb, mint a Ludendorff-ház fanatikus gyűlölete, vagy az agitatórikus, de vallási tartalomban üres Deutsche Glaubensbewegung. Rosenberg felfogása szerint az egyház érintetlenül megmarad külső keretei között intézményeivel és szertartásával, azonban Rosenberg az egyház lényegét vájja ki és az üres héjat, a külsőt megtölti friss germán tartalommal. Rosenberg szerint az előmunkálatokat a mostani nemzedék végzi el, a nemzeti egyház megalakítása pedig egy későbbi nemzedék feladata lesz.

Szükséges tehát meglátnunk, hogy a németországi egyházpolitika fejleményei nem egy önkényesen megkezdett egyházpolitika napi-eseményei, hanem a kereszténység történetében szinte példa nélkül álló világnézeti harc, amely elvi ellentétben gyökerezik. Mivel félmegoldások és a világnézeti eszmék félelmgondolásai az életben tartásak nem lehetnek, a totális államfelfogás előbb vagy utóbb elő fog állni a nemzeti vallás követelésével. Elviselhetetlen ugyanis a totális államfelfogást valló Harmadik Birodalom számára, hogy alattvalói egyharmadának szellemi-vallási feje a pápa legyen, aki nem német állampolgár. Főképpen a katolicizmus római-latin jellege az a botránykő, amely a legnagyobb gyűlöletet váltja ki és a legtöbb támadás célpontja. A háborúelőtti „Los von Rom!“ mozgalom ekként a nemzeti szocialista törekvések előfutárjaként tekintendő.

Hivatalos nemzeti szocialista megnyilatkozások mindenkor tagadták ezt a célt; elszólások azonban annál gyakrabban fordultak elő.

Igy Müller Lajos, Hitler „bizalmi embere“, az újdonsült protestáns birodalmi egyház püspöke (a „Reibi“) a tübingiai tartományi egyháznak a birodalmi egyházba történt erőszakos „bekebelezése“ alkalmával, 1934 május 14-én jelentette ki először, hogy a nemzeti szocializmus végső célja „a Rómától mentes nemzeti egyház“. Majd 1935-ben Jäger, a „Reibi“ ügyésze, aki új állásának elfoglalása előtt a porosz kultuszminisztérium egyházosztályának igazgatója volt, a birodalmi kormányhoz benyújtott emlékiratban már mérlegelte is az egyetemes egyház megvalósításának lehetőségeit. Eszerint lehet remélni, hogy „rövid időn belül megvalósítható a nemzeti egyház, bár számítani kell mintegy négymillió katolikus és néhány száz ezer protestáns ellenállására, amely azonban könnyen múló akadály csupán. Akkor aztán eljön majd a keresztény eszmével szemben a népi eszmének diadala.“

A nemzeti egyház megvalósítása, bár nem lehetetlen, azonban mégsem oly egyszerű feladat, amint Müller és Jäger gondolták. A protestantizmus hitvalló része (Bekennende Kirche) által kifejtett ellenállással is számolnia kell a diktatúrának. Ezt igazolja Rosenbergnek 1937 őszén a hitvalló egyház ellen kiadott műve: „Protestantische Rompilger. Der Verrat am Luther und der Mythos des 20. Jahrhunderts“ (München, 86 l.), amelyben a hitvalló protestánsokat Luther ellen elkövetett árulással vádolja meg, mert a pápa után „szaladnak“ és ezáltal a nemzeti egység útjába akadályokat gördítenek.

A pápai körlevél és Göbbels beszéde után beállott feszült helyzet idején nemzeti szocialista politikai körökben felmerült az a gondolat, hogy az 1937. évi őszi nürnbergi pártnap a kultúrharc jegyében folyjék le, a konkordátum ünnepélyes felmondásával. A nemzeti egyház megalakítására még nem érett meg a helyzet. Elhatározó lépések azonban történtek 1937-ben is a még ki nem mondott cél felé.

1. Az újpogányság fokozatos benyomulása a párt szellemébe. Ezt igazolja a nürnbergi pártnap, amelyen Rosenberg kapta meg a Nobel-díj pótlására alapított nemzeti díjat.

Az SS szellemére jellemző, hogy a „Das Schwarze Korps“ folytatásos közleményeket hozott októberi számaiban az újpogány Frenssen Gusztávnak 1936-ban kiadott könyvéből (Der Glaube der Nordmark).

Hogy ekként mily könyvet ajánl a „Das Schwarze Korps“ Hitler gárdistáinak, jellemzésül legyen elég e könyvből vett pár idézet: „mint a többi ezer meg ezer vallás“ a kereszténység is „időben élt emberek időbeli kitalálása“, „összetakolt és múlandó természetű“; tanítása „kitalált történetekből, mondákból és mesékből“ áll, amelyeknek „az olasz halász vagy bortermelő, a francia kispolgár“ hitelt adhat, de nem a germán ember. „A germán lélek mélyebb, igazabb, önmagával szemben felelősségteljesebb, jámborabb, nehezen viseli el hosszú ideig, ha tudja, vagy ha csak sejt, hogy a komoly, jámbor, tudományos kutatás megállapította, hogy hite okmányainak igazmondása, történeti hitelessége megdőlt“ stb. (Frenssen könyvére a hitvalló evangélikus lelkészek közösen írtak feleletet „Nordmark in Glaubenskampf“ (Kiel, 1936) címmel, katolikus részről pedig Nissen: „Heimat-Heide oder Christ“ (Graz, 1937).

Igaz ugyan, hogy Göbbels május 9-én betiltotta az izgága „Blitz“ című újpogány lapot. Ezzel az intézkedéssel szemben áll azonban az a tény, hogy az előkelő, divatos és „tudományosan“ megalapozott (Hauer professzor) Német Hitmozgalom követői közt található a párt elitjének és az SS-nek egyrésze. A Hitler-Jugend-ből is szépszámmal vannak képviselve a Német Hitmozgalom tagjai közt. Ezért a „Durchbruch“, a Német Hitmozgalom lapja, bár nem hivatalos pártlap, mint pl. a „Das Schwarze Korps“, nem tekinthető felelőtlen egyének vállalkozásának. Szelleme a keresztény vallás gyűlöletének megdöbentő tanujele. E mellett egészen mellékes szerepet jelent az az állandó törekvése, hogy a pápát és a püspököket, mint a német nép ellenségeit állítja be.

2. Az újpogányság előretörése 1937-ben. A Német Hitmozgalom és a nemzeti szocialista párt között fennálló kapcsolatokon kívül megemlítendő, hogy az 1937—38. tanévre Hauer tübingai egyetemi tanár és a Német Hitmozgalom jelenlegi vezetője (1937 áprilisától fogva), Wiedenhoefl Bernát Berlinben a Német Hitmozgalomról egyetemi előadások tartására kaptak engedélyt. A Német Hitmozgalom diadalként könyvelheti el, hogy 1937 tavaszán közzétett programjának több praktikus követelése máris megvalósult, illetve megvalósulás előtt áll. (V. ö. a 7. programmpont követeléseit az alább közölt tényekkel.)

A 7. programmpont így szól: „A Német Hitmozgalom követeli a keresztény felekezetek befolyásának megszüntetését a nyilvános életben a következő praktikus intézkedések által: a) az egyházaknak adott államszegély eltörlése; b) a közösségi iskola megteremtése az iskolaügynek a felekezeti befolyástól való megszabadítása által; c) a kórházak megszabadítása a felekezetekkel való kapcsolatoktól; d) a teológiai fakultások bezárása az egyetemeken; e) a hadseregben a felekezetekkel fennálló kapcsolatok megszüntetése; f) a szerzetesrendek és kolostorok eltörlése; g) a kötelező kereszttség eltörlése; h) az állam és az egyház szétválasztása.“ — Mindez pedig a Német Hitmozgalom 3. pontjában jelzett célért történik: „A Német Hitmozgalom a meghatározottabbban elutasítja a kereszténységnek minden formáját.“

Az újpogányság diadalmas előnyomulásában nagyjelentőségű esemény, hogy Hitler és Ludendorff kibékülésének következményeként a legszélsőségesebb újpogány alakulat a „Ludendorff-ház istenismerete“ a keresztény vallásokkal egyenlőjogú vallássá lett Frick belügyminiszter május 12-én kelt rendelete alapján. A rendelet szerint az egyenjogúsított vallási alakulat hivatalos elnevezése: „Istenismeret“ és e szó elé tett „L“ betű (= Ludendorff).

Hauer és Ludendorffné mellett az újpogányságnak harmadik vezéralakja Bergmann Ernő 1937-ben önálló vallási alakulatot szervezett meg. Bergmann legújabb könyvét: Die natürliche Geisteslehre-t a római szent Officium kongregációja indexre tette.

Hogy e tények messze túlhaladták már a taktikai manőverek határát, azt az október 17-én Torgauban lejátódott esemény bizonyítja: első ízben alakítottak át egy keresztény — ezúttal evangélikus — templomot nemzeti szocialista istentiszteleti helyé („Weihestätte der Bewegung“). Hogy Rosenberg maga végezte az avatás aktusát, e körülmény eléggé mutatja, hogy ez az eset nem lesz egyedülálló a jövőben. (1937-ben még két helyen volt hasonló avatás, Segebergen és Pasewalkban.)

3. A közösségi iskola megvalósítása a hitvallásos iskolák megszüntetése által. Rosenberg 1930-ban adta ki a „Mythus“-t; benne már akkor a közösségi iskola megvalósítását célként jelölte meg a nemzeti

egyház megteremtése felé. Rosenberg e kérdés tárgyalására „Német népegyház és iskola“ címmel egész fejezetet szentelt könyvében.

4. A hitoktatás korlátozása és a hitoktatás anyagának megváltoztatása. (Az erre vonatkozó adatokat cikkünk első részében láttuk.)

5. Az egyház ellen szórt vádak célja, hogy elidegenítsék a híveket papjaiktól és meglazítsák a német katolicizmus összeköttetését Rómával.

A „politikai katolicizmus“ évek óta visszatérő vád. A nemzeti szocializmus vezetői kezdettől fogva hatalmi és nem teológiai problémát láttak az egyházban és így azt hiszik, hogy mások is hasonlóképpen gondolkozhatnak; ezért a nemzeti szocializmus vezetői el sem tudják képzelni, hogy a Vatikánt és a német egyházfőket lelkipásztori munkájuk betöltésében nem politikai célok vezetik.

Amint már láttuk, a pápai enciklikára adott diplomáciai jegyzék „németellenes világhátré felállításának“ törekvéssel vádolta meg a Vatikánt. A német sajtó felújította e vádat Pacelli államtitkárnak Franciaországban tett látogatásakor júliusban, amidőn Pacelli felszentelte a lisieuxi bazilikát. A „Das Schwarze Korps“ is helyt adott annak a gyanúsításnak, hogy Pacelli ez alkalommal titokban valószínűleg találkozott az angol külügyminiszterrel, Edennel is és a francia diplomatákkal s az angol külügyminiszterrel titkos megállapodást kötött Németország ellen. A pápa a „politikai katolicizmus“ vádját ünnepélyesen visszautasította a konzisztórium teremben karácsony vigiliáján mondott beszédében: „Ugyanezt a vádat, a mi Urunk Jézus is magára akarta vállalni, hiszen Pilátusnak azért adták át, hogy felforgatja a népet, mintha a császár ellensége lenne... A vallás politikai célokra való felhasználásának vádjá vád és rágalom, amelyet a püspöki kar és a bíborosi rendben levő annyi tisztelendő testvérünk ellen szórtak...“

A kommunista törekvések vádját kimeríthetetlen változatban ismételte a nemzeti szocializmus az egyház ellen 1937-ben annak ellenére, hogy a pápa határozottan leszögezte az egyház álláspontját a kommunizmusról kiadott körlevelében, amely pár nappal a „Mit brennender Sorge“ körlevél előtt jelent meg.

E vád könnyebb terjesztése végett lefoglalták a kommunizmus ellen kiadott körlevél példányait Berlinben 60.000 példányban, ahogy gróf Preysing írja decemberi püspöki körlevelében. A kommunista társaságok államellenes tevékenységének megállítására 1933 február 28-án kelt „lex Hindenburg“ alapján pedig feloszlatták augusztus 3-án a paderborni, majd a münsteri és a limburgi egyházmegyék katolikus ifjúsági egyesületeit, vagyonukat lefoglalták. Ezzel párhuzamosan augusztusban az osnabrücki közigazgatási kerületben tiltották be a katolikus ifjúsági szervezeteket (a Jungschar és Sturmschar szervezeteit), ezt megelőzően ment végbe június végén Württembergben a felsőbb tanintézeteket látogató katolikus tanulók egyesületének, a „Neudeutschland“-nak feloszlata. E betiltó rendelkezések nem hagynak kétséget a katolikus vallási egyesületek további sorsa felől.

Az Osservatore Romano november 14-i száma közli, hogy a „Das Schwarze Korps“ a keresztség eltörlését a következő indoklással szeretné megalapozni: „Azt mondják — írja az SS hetilapja —, hogy a keresztség Jézus Krisztustól alapított szentség, azonban mi tudjuk, hogy a pap ember, akinek minden tavasszal éppúgy megjön a náthája, mint a többi embernek és hogy körmei alatt ugyanazok a bacillusok vannak mint más halandónak.“ Tehát a keresztséget egészségügyi okokból kell eltörölni.

Az Osservatore Romano július 28-i száma foglalkozik a nemzeti szocialista folyóirattal, a „Weltanschauung und Schule“-nak cikkével, amely a teológiai fakultások eltörlését azzal az indoklással követeli, hogy az állami egyetemek kebelében a teológiai fakultások „idegen testek“ alkotnak és éles ellenmondásban állanak a német egyetemek szellemével, amely a tanszabadságot és a tudományos kutatás szabadságát jelenti. Az Osservatore Romano megjegyzi: „A szabad kutatás és a szabad tudományos munka nevében mozdították el katedrájuktól — hogy csak az utolsó eseteket említsük meg — Jaspers Károly bölcelettanárt és Grisenach Ágoston művészettörténest Heidelbergben. Így akarják a teológiai tanszabadságot is elnyomni. Mint mindig, ez alkalommal is megfelelnek a konkordátumról.“

A keresztyénység szellemi megfojtása a keresztyén szellemű könyvek, napilapok és folyóiratok betiltásában, részben megfélemlítésében áll.

Példa az utóbbi esetre az azelőtt kitűnően szerkesztett *Schönere Zukunft*, amely most is hozza az egész világról az egyházi híreket, ellenben a német vallásüldözéssel szemben nem meri szavát felemelni, itt a síri hallgatás a magatartása.

Az államsegély fokozatos megvonását is kilátásba helyezte Kerrl miniszter november végén Fuldában és december 2-án Hagenben tartott beszédében, mondván, hogy „a vallási közületeket híveik áldozatkészségére“ fogja az állam utalni. Míg tehát 1937-ben az eredményes lelkipásztori munka erkölcsi alapjait igyekeztek tönkretenni, 1938-tól kezdve „lassan és fokozatosan“ a lelkipásztorkodás anyagi alapjai ellen fog valószínűleg irányulni a harc. Kerrl fuldai és hágeni beszédeknek az a látszata, mintha az egyházaknak nyújtott államsegély az állam által önként adott kegydíj volna, nem pedig jogszerint kijáró kötelezettség, részint kárpótlás az 1803-ban szekularizált katolikus egyházi vagyonért, részint pedig a tartományok által a XIX. század folyamán vállalt és tartományi törvényekben biztosított hozzájárulás a katolikus és protestáns egyház költségeihez.

Világos, hogy az államsegély lassú és fokozatos megvonásától már nincs messze az út a templomok felosztásáig.

Ezzel azután teljessé is lesz a nemzeti szocializmus „babérkoszorús prófétájának“ jóslata. Az 1930-ban kiadott „*Mythus*“ban ugyanis, mint jövő program, sorban fellelhetők a kereszténység ellen folytatott harc eddigi szakaszai és módszerei: a hitvallásos iskolák megsemmisítése (599—636), az egyház ellen felhozott erkölcsi vádak, „a politikai katolicizmus“, Németország ellenségeivel való szövetkezés és a marxizmus vádja (476—7), az ellenfél szellemi elnyomása, szervezeteinek elsorvasztása (636), az államsegély megvonásának követelése és végül a templomok felosztása a „pozitív“ és „negatív“ keresztények közt (610).

Ha majdan a „babérkoszorús próféta“ ez utóbbi jóslata is beteljesül, a német „népegyház“ megalakultnak lesz tekinthető!

Ennek bekövetkezése — túlzás nélkül megállapíthatjuk — beláthatatlan következményekkel járna nemcsak a német katolicizmusra és protestantizmusra, hanem magára Németországra, sőt az egész keresztény kultúrvilágra is!

KLEMM KÁLMÁN